

הרב שלמה יהודה ליב הופמן

מודיעין עילית

האם נפגש בעל ה'לשם' שבו ואחלמה' עם רבי ישראל סלנטר?

הראשון שכתב אודות תולדות חייו של רבי שלמה עליאשאו [=אלישיב] זצ"ל, בעל ה'לשם שבו ואחלמה', היה מחותנו, רבי אריה לוי זצ"ל, שצירף את תולדותיו לראש הכרך הרביעי של ספרי 'לשם שבו ואחלמה', שיצא לאור לאחר פטירת בעל הלשם, בשנת תרצ"ה¹. באותה שנה פרסם רא"ל שוב את התולדות בקונטרס נפרד, עם הוספות ותיקונים, תוך התייחסות למכתב ששלח אליו רבי צבי הירש פרבר זצ"ל.

המכתב הנזכר של רצ"ה פרבר פורסם ב'ישורון', כרך ה' (ניסן תשנ"ט), עמ' תרסא-תרסה, תחת הכותרת 'דרכו והנהגתו של בעל ה"לשם שבו ואחלמה"'.²

בין הדברים, כתב רבי צבי הירש פרבר (עמ' תרסג, סעי' ו):

והגה"צ ר' אלי' לאפיאן נ"י סיפר לי, כי גם אדמו"ר רשכבה"ג ר' ישראל סלנטר זי"ע בקרו בשאויל פעם אחת (בכוונה ידועה ומובנת)³, ורשב"ח⁴ הביע תמהונו שאינו עוסק בנסתרות⁵, והגרי"ס ענה כי כבר זקן וגם מי יודע הספרים הראויים ללמוד מהם התחלת החכמה (הגרי"ס הסתיר תמיד דרכו כידוע)⁶, והרשב"ח זי"ע השיבו על הכל כמסית לפי תומו אף שהבין מטרת בואו של הגרי"ס זי"ע.

- 1 ולא בתרפ"ז כפי שנכתב ב'ישורון' הנזכר להלן.
- 2 לא ברור מה היתה ה"כוונה ידועה ומובנת", מן הסתם ביקש הגרי"ס לתהות על קנקנו של בעל הלשם, ולרכוש את לבו לרעיון תנועת המוסר; וכפי שמשמע מהסיפא: "והרשב"ח זי"ע השיבו על הכל כמסית לפי תומו אף שהבין מטרת בואו של הגרי"ס זי"ע".
- 3 = ר' שלמה בן חיים - בעל הלשם. כינוי זה מופיע גם כציון על הגהותיו בספר 'עץ חיים' לרבי חיים ויטאל, ווארשא תרנ"א, ש"ל ע"י רבי מנחם מענדל היילפרין, הכותב בהקדמתו לספר הנ"ל: "וקראתי אותם [-את ההגהות] בשם ה"ר שב"ח כשמו ושם אביו שליט"א". לפי דברי ר"א לוי, נעשה הדבר "על פי בקשת הגה"ק ז"ל שלא לתארוהו רק בשם הרשב"ח". (בישורון שם, הערה 3, פוענח ראשי התיבות "ר' שלמה בן חייקל", ברם "חייקל" היה רק שמו השני של אביו).
- 4 תמהונו זה הביע בעל הלשם גם בהקדמה קטנה על מה שהספר מיוסד בראש ספרו הראשון (לשם שבו ואחלמה, הקדמות ושערים): "ואני תמה מאוד על איזה חכמי הדור שאין להם ידיעה בזה כלל, כי איך יכולים להתאפק מבלי לעסוק בחכמת האמת שהיא פנימיות התורה, והיא מורד בפניהם עד שאינם יודעים מה שהיא מאומה. וכל ההתנצלות והתירוצים הרי אינם מספיקים כלל, אחר שאמרנו... וראה להלן הערה 8.
- 5 ראוי לציין לדברי רבי יצחק בלזר הכותב בתולדות רבו (אור ישראל - נתיבות אור): "לפי הנראה ידע הרבה גם בנסתרות, כי היה אצלו גם ספרי קבלה, ולפעמים היה מחפש בנרות להשיג איזה ספר מספרי הקבלה, אולם כדרכו בקדש לא דבר מאומה בזה עם שום אדם, ועל כן עקבותיו לא נודעו לנו בזה".

על הדברים הללו, העיר רא"ל במהדורה השניה של התולדות⁶:

ואני לא כן שמעתי, כשישבתי לפניו בפורים תרפ"ו, נסבה השיחה ע"ד הגרי"ס ז"ל, ואמר... ואם כי לא זכיתי לראותו, למרות רצוני ותשוקתי להכירו ולהתקרב אל האיש המורם הזה, אמנם הייתי משתמט מלכוא אלי מחששי שלא ימנעני מלעסוק בחכמת האמת, אשר בזמן ההוא ביחוד בזאמוט, היתה ההתעמקות בחכמת הקבלה חזון בלתי נפרץ, בכ"ז זכיתי להכירו ע"י אחד ממקורביו ביותר הג"ר נחום זצ"ל (העילוי מדוקשיץ)⁷, והוא מסר לי כל הגה ששמע מפיו הק' ואשר ראו עיניו, וכשאחרי זמן הציע הר"נ לפניו חששתי הנד, השיבו, אדרבה, מעולם לא עלה על דעתי להפריע את משהו מדרכו המיוחדת בעבודת ה' שבחר לו לעצמו⁸, אבל גם אז לא אסתעי' לי מילתא להתראות אתו, שבזמן קצר אח"כ נסע הגרי"ס לחו"ל⁹.

לפנינו אם כן, שתי עדויות סותרות - האם נפגש בעל הלשם עם רבי ישראל מסלנט או לא.

ברם, ישנו מקור שלישי שיש בו כדי לשפוך אור על השאלה הנ"ל. המקור אמנם ידוע במדה מסויימת, אולם זהותו של בעל הלשם המופיעה בסיפור לא ידועה כ"כ, עובדה שהביאה לשיבושים במסורות מאוחרות של המעשה¹⁰.

6 הובא שם ב"ישרון" הערה 13.

7 מתלמידי הגרי"ס, שם משפחתו היתה: שפירא. ראה עליו: הרב דב כץ, תנועת המוסר, ח"ב, ירושלים תשנ"ו, פרק לד, עמ' 372-375.

8 מסתבר שבאותו מעמד נמסרו לבעל הלשם הדברים אותם הוא מצטט בספרו (לשם שבו ואחלמה, ספר הדעה דף לח ע"ב) בשם "הגאון החסיד ר' ישראל סלאנטער ז"ל", שכיום "ניתן רשות לכל המשתוקקים להרבק באלקים חיים ולהתעסק בחכמת האמת לכונו ולטיול את השם כהראוי... ולא היה כל זה קודם שנת ת"ר..." (הרב דב כץ, "תנועת המוסר, ח"א, ירושלים תשנ"ו, פרק כח, עמ' 384-385, כותב: "נרפסו בשמו [-של הגרי"ס] הערות ידועות בקבלה, בספר לשם שבו ואחלמה". ברם, ככל הידוע, זהו האיזכור היחיד של הגרי"ס בספרי בעל הלשם, ועדיין רחוקים הדברים הנ"ל מלהגדירם בתור "הערה ידועה בקבלה").

9 ר"י לפשיץ, "זכרון יעקב", ח"ג עמ' 125, המספר על ביקור של הגרי"ס בקובנה בסוף קיץ תרמ"ב, כותב: "בראשית שנת תר"ל עזב הגאון ר' ישראל סלנטר ז"ל את קובנה, והעתיק מושבו לממל, קניגסברג ופאריז. במשך שנים עשרה שנה בנתיים, הזדמן רק פעם אחת לעבור דרך קובנה, והתממה רק ימים אחדים". נאולם ראה ר' מרק, 'במחיצתם של גדולי הדור, עמ' 83; 77, המספר שכבר בשנת תרי"ז עקר הגרי"ס את מקום מושבו לגרמניה ואח"כ בשנת תר"מ לפריז. דברי רא"ל מחזקים לכאורה את גירסת ר"י לפשיץ, שכן בשנת תרי"ז היה בעל הלשם אך כבן ט"ו. ומכל מקום תאריכי נסיעתו של הגרי"ס בכללם, והשוואתם עם תאריכים בתולדותיו של בעל הלשם בפרט, זקוקים ליריעה בפני עצמה שאין כאן מקומה].

10 ראה: רבי חיים זייטשיץ, 'המאורות הגדולים', ערך ר' ישראל מסלנט סעי' קפה, שהחליף את ר' שלמה'לע פייך בר' שמואל פייך. ע' אטקס בספרו ר' ישראל סלנטר וראשיתו של תנועת המוסר, ירושלים תשמ"ב, עמ' 183, המצטט את דברי ר"ח זייטשיץ הנר, הופך את בן שיחו של הגרי"ס

סיפר רבי ירוחם לויאוויץ זצ"ל, המשגיח דמיר:

סיפר לי ר' שלמה'לע פייך; הוא בימי חרפו הי' כבר מקובל, ופעם אחת בנסעו עם הגריי"ס ז"ל, הרהיב עוז בנפשו לשאול אותו מפני מה אינו לומד "קבלה", והשיב לו ר' ישראל ע"ז, "מאי נפ"מ לי על איזה רקיע יושב הקב"ה, אחת אני יודע כי יכו בשוטים, ומאוד יכאב. שההכאות יהיו בוערות את זה אני יודע בבירור ומה עוד"¹¹.

"ר' שלמה'לע פייך" אינו אלא רבי שלמה אלישיב - בעל הלשם. שכן 'פייך' הוא שם משפחת חותנו. בעל הלשם התגורר לאחר נישואיו בשאוויל, עיר חותנו רבי דוד פייך (ראה בתולדותיו שנכתבו ע"י רא"ל), ועל כן השתמש בשם משפחת חותנו¹².

עתה נראה, ששלשת העדויות לא רק שאינן סותרות זו את זו, אלא משלימות זו את זו.

מתוך העדויות של רצ"ה פרבר ור"י לויאוויץ זצ"ל, אנו למדים ששני אישים דגולים אלו נפגשו - אם באקראי (לפי רי"ל), או בצורה בלתי רשמית - "בכונה ידועה ומובנת" (לפי רצ"ה פ). יתכן שמדובר בשתי פגישות שונות, אך יותר מסתבר ששתי העדויות עוסקות באותה פגישה - שהרי שתיהן משתוות בעיקרי הדברים: א. שהגריי"ס נפגש עם בעל הלשם; ב. שבאותו מעמד הביע בעל הלשם את תמיהתו בפני הגריי"ס למה אינו עוסק בקבלה; ג. שהגריי"ס בתשובתו הביע הסתייגות מלימוד הקבלה - אם כלפי עצמו (לפי רצ"ה פ), אם באופן כללי (לפי רי"ל).

ואם אכן מדובר בפגישה אחת, יש להעדיף את גירסתו של רי"ל, שכן הוא מוסר את הדברים מכיל ראשון: "סיפר לי ר' שלמה'לע פייך". לעומת זאת, רצ"ה פ הוא רק עד שמיעה מפי רבי אליהו לופיאן, כאשר לא ברור מה מקורו של רבי אליהו לופיאן, אם שמע את המעשה מבעל הלשם עצמו¹³, או שמא מכיל שני או שלישי, כאשר בינתיים חלים שינויים בפרטי הרקע של המעשה.

ושתי העדויות הנ"ל מאוששות דוקא מתוך עדותו של רבי אריה לוי:

הלא זו לשונו שם: "ואם כי לא זכיתי לראותו, למרות רצוני ותשוקתי להכירו ולהתקרב אל האיש המורם הזה, אמנם הייתי משתמט מלבוא אליו מחששי שלא ימנעני מלעסוק בחכמת האמת". מתוך העדויות הנ"ל, אנו למדים שלא היה זה אך חשש בעלמא; שכן בעל הלשם עצמו שמע מפיו של הגריי"ס את הסתייגותו מלימוד הקבלה! (ולא רק

ליאחד מקורכיד"ר... (מבלי לצייץ את שמו הנכון או השגור).

11 ידעת חכמה ומוסר, ח"ב עמ' קעד.

12 כך מכנהו גם רבי יוסף לייב בלך זצ"ל בספרו 'שיעורי דעת' (ח"ב עמ' יט): "לפני שנים רבות בהיותי בעיר שכל [=שאוויל], בקרתי את הצדיק המקובל רבי שלמה פייך-אלישיב שליט"א (זצ"ל)".

13 רבי אליהו לופיאן "נסע במיוחד אל בעל הלשם שבו ואחלמה" ושהה אצלו שנה שלמה, ולמד אתו חכמת הקבלה" (תולדותיו בראש ספרו לב אליהו, ח"א, ירושלים חשמ"ג, עמ' 25).

מהטעם שמביא רא"ל: "אשר בזמן ההוא ביחוד בזאמוט, היתה ההתעמקות בחכמת הקבלה חזון בלתי נפרץ".

ומה ששמע רא"ל מפיו של בעל הלשם שלא ראה את הגרי"ס, עלינו לומר, שהיות ורא"ל לא ידע בעת שיחתו עם בעל הלשם אודות הפגישה האקראית עם הגרי"ס, יתכן ולא דקדק בדברי בעל הלשם; כי בעל הלשם אמר שלא זכה "להתראות אתו" (כן הוא לשונו של רא"ל בשם הלשם, בסופו: "אבל גם אז לא אסתעי" לי מילתא להתראות אתו"), היינו, פגישה מודעת בין שני הצדדים, וראיית פנים של לימוד, וכלשונו של בעל הלשם: "להכירו ולהתקרב אל האיש המורם הזה". אולם רא"ל הבין - בטעות - מתוך דבריו, שלא ראהו כלל.

סוף דבר: בעל הלשם נפגש עם רבי ישראל סלנטר פגישה לא-רשמית, בה הביע בעל הלשם בפני הגרי"ס מדוע אינו לומד קבלה, והגרי"ס מצדו הביע הסתייגות מלימוד הקבלה. בעקבות זאת חשש בעל הלשם לבוא ולהכיר את הגרי"ס מקרוב, בחששו שמא ימנע ממנו את התעסקותו בתורת הקבלה. רק לאחר שנים רבות, שכשנמסר לבעל הלשם שאין ברעת הגרי"ס למנוע ממנו את התעסקותו בלימוד הקבלה, חפץ היה בעל הלשם להפגש עם הגרי"ס, אולם הגרי"ס כבר עזב אז את רוסיה, ושוב לא הודמן לבעל הלשם להפגש עמו.